

EU i zemlje zapadnog Balkana (WB 6) – Medijski i javni izričaj

21. travnja 2021. - Siget 18 C, 10000 Zagreb

10:30 **Uvod**

Holger Haibach

Zaklada Konrad Adenauer, Zagreb

doc.dr.sc. Gordan Akrap,

Institut za istraživanje hibridnih sukoba

10:35 **Glavni govornik**

doc.dr.sc. Gordan Akrap

Institut za istraživanje hibridnih sukoba, Zagreb

10:30 **Panel diskusija**

Prof. dr. Ilija Musa,

Zamjenik direktora Federalne novinske agencije iz
Bih (FENA)

Milan Jovanović,

Digitalni forenzički centar, Crna Gora (DFC)

dr. Damir Arnaut

Član Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine

Moderatori:

Holger Haibach

Zaklada Konrad Adenauer, Zagreb

doc.dr.sc. Gordan Akrap

Institut za istraživanje hibridnih sukoba, Zagreb

Holger Haibach

Dobro jutro svima, želim vam dobrodošlicu na još jedan susret iz naše serije o EU i državama zapadnog Balkana. Našu ću konferenciju voditi zajedno s Institutom za istraživanje hibridnih sukoba i vrlo sam sretan što mogu pozdraviti Gordana Akrapa. Prošle smo godine izdali dvije publikacije o državama Zapadnog Balkana - dopustite mi da vam to predstavim. Mislim da je to dobar manifest onoga što pokušavamo postići, no sada pokušavamo razmotriti različite aspekte odnosa između država i također onoga što se događa u tim državama.

Danas želimo razmotriti pitanje informacija, dezinformacija i lažnih vijesti. Želimo pobliže raspraviti o tome kakav utjecaj imaju drugi akteri u tim državama, a također i razgovarati o pitanju kako društvene medije, kako kampanje dezinformacija i pojava lažnih vijesti utječu na situaciju u tim zemljama. Danas ćemo ta pitanja razmotriti načelno a i u kontekstu Crne Gore i Bosne i Hercegovine. A sada dopustite da zamolim našeg prijatelja Gordana Akrapa za uvod u najavljenju temu.

Gordan Akrap

Želim se zahvaliti zakladi Konrad Adenauer. Zadovoljstvo mi je raditi s vama i s tobom osobno, jer to što radimo, pitanja koja postavljamo i odgovore koje dobivamo trebaju ići u pravcu pronalazjenja rješenja kako bismo mogli učinkovito riješiti mnoge sigurnosne izazove s kojima se susrećemo. Ujedno bih i iskoristio priliku i zahvalio se našim gostima u Crnoj Gori i Bosni i Hercegovini koji su danas s nama. Pozdravit ćemo svakog od njih ih malo kasnije.

Dopustite mi da kao inače na početku dam uvod u ovaj cijeli niz aktivnosti, tako da se naši gosti zatim mogu referira ti na to.

Već godinama se za opisivanje stanja, događaja i procesa na području šest država WB može iskoristiti poznata izreka: ne događa se ništa novo, ništa što se već nije događalo i ništa što se neće događati u budućnosti. Na žalost stanovništva tih država, njihovih susjeda, bližih i daljih. Područje WB6 već je stojećima izvor brojnih kriza, sukoba i ratova. To je područje koje obiluje sigurnosnim izazovima različitih vrsta. Da bi dobili odgovore kojima bi se učinkovito mogli suprotstaviti tim izazovima, posebno na preventivnoj razini, potrebno je ispravno postaviti „dijagnozu“ na temelju kvalitetnih i točno definiranih istraživačkih pitanja. Da bi se takva pitanja postavila, potrebno je posjedovati znatne količine znanja, iskustva te užeg i šireg konteksta koji pomaže u razumijevanju postojećih, a time i u pretpostavljanje budućih, procesa koji odražavaju situaciju. Međutim, u situaciji u kojoj se sad nalazimo, kad se rezultati kojima se pokušava stabilizirati situacija na području Zapadnog Balkana pokušavaju dobiti na temelju nepravilno i nedovoljno kvalitetno postavljenih istraživačkih pitanja, ni odgovori do kojih se dođe ne mogu biti kvalitetni. Takvi odgovori ne mogu dovesti do stabilizacije i napretka, ne mogu graditi, ne mogu okupljati.

A to je ono što to područje treba. Postavljanje pravih pitanja lišenih navodne političke korektnosti. Objektivno, potpuno i istinito sagledavanje stvarnosti, razloga do kojih se došlo u sadašnjoj situaciji, stvarnih problema, ali i opterećenja koja otežavaju procese normalizacije. Tek tad se može, integrirajući znanja koja postoje u različitim domenama ljudskog djelovanja i u različitim državama i društvima, a poučeni iskustvima iz nedavne prošlosti, krenuti u stvaranje minimalne, zajedničke razine sustava vrijednosti, uvjerenja i načela na kojima se može graditi učinkovita zajednica. Naime, brojna otvorena i neriješena nacionalna, socijalna, etnička i vjerska pitanja, ostala su i danas nezatvorena odnosno neriješena, zbog čega i dalje opterećuju sudbinu društava i šest država zapadnog Balkana i njihov pozitivan razvoj. Mišljenja sam da se i pitanja koja trebamo postaviti, kao i odgovori koji će nas uputiti u pravom pravcu, kriju u objektivnoj analizi nedavne prošlosti koja je dovela do

različitih vrsta raspada višenacionalnih socijalističkih/komunističkih zajednica na tlu Europe krajem Hladnog rata, kao i transformacije nekih od njih iz jednog sustava u drugi, sa svim pozitivnim i negativnim događajima.

Crna Gora, a to je vidljivo već cijeli niz godina, posebno posljednjih 12 mjeseci, na žalost je duboko podijeljeno društvo. Takvo društvo, u stanju u kojem sad jest i u koje je dovedeno djelovanjem prvenstveno vanjskih aktera, teško može izgraditi održivu, kvalitetnu i sigurnu političku i društvenu zajednicu i institucije države, koje mogu i trebaju biti učinkovite u zadovoljavanju temeljnih interesa pojedinaca i zajednica koji to društvo čine.

U Crnoj Gori ne postoji konsenzus oko većine pitanja na kojima se može temeljiti održiva budućnost države. Crna Gora je poprište, pored Ukrajine, jedne od najintenzivnijih i složenih hibridnih agresija na neko društvo i državu u ovom stoljeću u Europi. Dionici te agresije uporabom i integracijom različitih oblika djelovanja iz spektra hibridnih prijetnji, Crna je Gora gotovo u potpunosti paralizirana i okrenula se prema sebi, bavi se sama sobom. A kad se netko na ovakav način bavi sam sa sobom, nema vremena baviti se onim što bi svaka država trebala: kako život svojih stanovnika učiniti boljim, kvalitetnijim, sigurnijim, osmišljenijim i zdravijim te kako razvijati i održavati povjerenje stanovništva u institucije države, kako integrirati sposobnosti društva u funkciju općeg dobra. U Crnoj Gori to već dugo nije slučaj. U Crnoj Gori došlo je do radikalnijeg negativnog utjecaja na biračko tijelo nego li na ijednim demokratskim izborima i referendumima u međunarodnoj zajednici u ovom stoljeću.

Demokratski izbori vrlo su osjetljiv proces na koji se može, bilo pozitivno, bilo negativno, utjecati na političkoj i organizacijskoj razini. Stoga njihov integritet treba zaštititi. I to posebno od aktivnosti koje dolaze iz spektra hibridnih prijetnji. Crna Gora to nije uspjela u potpunosti, zato se nadam da će nam kolega iz Crne Gore pomoći u pokušaju postavljanja pravih pitanja kako bi

mogli doći do primjenjivih odgovora koji trebaju dovesti do pravih i traženih odluka.

Izborni procesi jedna su od bitnih tema koje opterećuju postizanje bilo kakvih dogovora u Bosni i Hercegovini. Izborni sustav zamišljen Daytonskim mirovnim sporazumima doživio je naknadne promjene koje su dovele do delegitimizacije dijelova izbornog procesa. Složit ćemo se da je Bosna i Hercegovina organizacijski vrlo složeno društvo. Međutim, umjesto da se taj sustav pokušava, na temeljima načela konstitucionalne ravnopravnosti na kojima je izgrađen taj niz sporazuma, doraditi na bolje, klatno promjena krenulo je u pravcu intenziviranja krize. Na politikama koje su doživjele povijesnu presudu, u mirnom razlazu bivše Čehoslovačke i Sovjetskog saveza te krvavom raspadu SFRJ, ne može se graditi održiva budućnost. Ni tada se, a posebno ne danas u doba postojećih informacijsko-komunikacijskih sustava kad se podaci i informacije javnim prostorom kreću brže nego ikad, u oblicima i sadržajima drugačijim nego ikad do sad, nije mogla dugoročno održati politika koja negira ljudska i nacionalna prava. Prepoznatljivost politike nacionalne/etničke/vjerske majorizacije očita je, kako u Bosni i Hercegovini, tako i u posljednjim legislativnim djelovanjima u Crnoj Gori s ciljem promjene nacionalnog sastava stanovništva Crne Gore.

Kakvu ulogu i važnost su u ovim procesima su imali, imaju, te mogu imati izjave izrečene od osoba koje oblikuju javno mišljenje i znanje? Kako i zašto govor koji potiče nesnošljivost i podijele, ističe različitost kao negativno svojstvo te projicira svoje viđenje u javnom medijskom prostoru? Naravno su društvene mreže davno prestale biti sredstva za povezivanje ljudi te su prerasle u lako i brzo dostupne medije kojima se posredno i izravno snažno utječe na kognitivne, emocionalne, duhovne i političke procese promišljanja i odlučivanja, kojima se još brže šire poruke mržnje, ponižavanja, nesnošljivosti i negativna energija kojoj je cilj rastakanje društva iznutra.

Zaštita demokracije je i zaštita dostignute razine prava i sloboda pojedinaca i zajednica, suradnja a ne sukob, izgradnja a ne rušenje, dijalog a ne monolog, kako na lokalnoj tako i na nacionalnoj i regionalnoj razini. U tom kontekstu potrebno je, ne zbog lažne političke korektnosti, nego zbog razvijanja kulture dijaloga, komuniciranja, ponašanja, razumijevanja, sporazumijevanja i dogovaranja, raditi na tome da javni izričaj bude onaj na kojem se može temeljit razvoj a ne voditi zemlju u propast.

Razmišljamo li svi isto? Ne. Sasvim sigurno da između nas koji smo se ovdje okupili ima pitanja o kojima imamo različito mišljenje. I to je prirodno. Ali zato ne moramo odmah ratovati. Zato ne moramo koristiti neprimjerna, mahom populistički, rječnik koji će u nekoj od svojih pojavnosti u stvarnom društvu dovesti do nasilja, ekstremizma i čak terorizma. Latini su davno rekli: Fama volat (glasina leti). Krila na kojima glasina danas leti imaju super-brze pogone zahvaljujući modernim sredstvima za mobilno komuniciranje. Zato i mi imamo odgovornost, ne samo zbog sadašnjosti nego zbog skore i dalje budućnosti, koju trebamo graditi na snažnom poticanju medijske, digitalne, znanstvene i zdravstvene pismenosti i sigurnosti, i to svih generacija, a posebno onih koje dolaze. Nadam se da će ova – kako je Holger najavio - prva u nizu konferencija na ovu temu u ovoj godini, pomoći nama svima u prepoznavanju pravih pitanja i pronalaženju kvalitetnih odgovora.

Dragi Holger toliko sam ja htio s vama podijeliti u uvodu. Kao poticaj daljnjem razgovoru s kolegama htio sam 'isprovocirati' razgovor kako bi bio kvalitetniji i produktivniji i lišen bilo kakvih oblika cenzure, kao što je to bio slučaj do sada.

Holger Haibach

Hvala ti Gordane na uvodu. Predstavio si nam jedan doista sveobuhvatan pristup o tome što se događa u zemljama Zapadnog Balkana s kojima se danas bavimo. S druge strane

pokušao si sagledati prošlost i analizirati od kuda dolaze ti problemi. Dok sam se pripremao za ovu emisiju pročitao sam studiju koja je izrađena 2011. godine, gdje je riječ o manjinama. Treća po redu najveća manjina su protestanti, oko 13.000 ljudi. I kako sam i ja protestant doista mi je drago što mogu i ja slobodno živjeti svoju vjeru. No to nije nešto što se podrazumijeva.

Kako si spomenuo na samom početku Crnu Goru, mislim da je ta zemlja više nego mnoge druge - možda s izuzetkom Bosne i Hercegovine - imala doista složenu prošlost. Ostati na okupu kod njih je to možda bilo složenije nego što je to bio slučaj u drugim zemljama. Bilo je tu dosta različitosti, već u samom nastanku zemlje. To je jedina zemlja izvan Europske unije koja se koristi eurom kao svojom valutom plaćanja. S druge strane Crna Gora ima vrlo kompliciran način funkcioniranja. U Crnoj Gori živi 500.000 ljudi s etničkim, političkim i vjerskim različitostima. Zatim ne postoji konsenzus o tome kakva bi zemlja trebala biti, jer netko treba voditi tu zemlju, njome upravljati. Treba također odrediti kakvo bi to političko vodstvo trebalo biti. Valja sagledati kako sve to posložiti.

Volio bih na tu temu čuti mišljenje gospodina Milana Jovanovića iz Digitalnog forenzičkog centra u Crnoj Gori. Zamolili smo ga da nam se pridruži. Dobar dan! Hvala Vam što ste danas s nama. Volio bih čuti Vašu procjenu u vezi nedavnih političkih razvoja. Koliko sam ja razumio, zemlja se nalazi u nekom političkom zrakopraznom prostoru, ako to smijem tako formulirati. Vremenom su se stvari donekle promijenile. Svakako želim čuti kako Vi procjenjujete situaciju. Gdje se zemlja nalazi u ovom trenutku? Ima li napretka? Očekuje li nas u budućnosti ujedinjena i složna Crna Gora?

Milan Jovanović

Moje je zadovoljstvo i obaveza svih nas kao odgovornih građana svojih država govoriti, razmatrati i razmijeniti mišljenja i pozicije

na teme koje su zajednička boljka svih naših država. Ja ću pristupiti temi kroz moju vizuru čovjeka koje se bavi društvenim mrežama, dezinformacijama i govorom mržnje te pokušati dati u nekih sedam, osam minuta odgovor na postavljeno pitanje. Kasnije možemo razgovarati i odgovarati na dodatna pitanja.

Mislim da borba protiv offline i online dezinformacija i govora mržnje jeste izazov u cijeloj Evropi, i to nije specifikum zemalja Zapadnog Balkana. Iako bih prema mojoj slobodnoj proceni rekao da smo na toj skali negdje pri vrhu. U Crnoj Gori govor mržnje i dezinformacije ide ruku pod ruku zajedno s novonastalim političkim prilikama i raste upotrebom društvenih mreža. Poslednjih nekoliko godina uz nepostojanje adekvatne samoregulacije tržišta suočili smo se s time i mi kao društvo - nas 600.000 u Crnoj Gori. Suočili smo se s rastućim trendovima uvredljivog govora, koji ide ruku pod ruku s propagandom. A od dolaska nove vlasti, odnosno od decembra, govor mržnje temelji se uglavnom na verskoj i nacionalnoj osnovi. Kao i naravno širenje dezinformacija.

Glavni zaključci, ne samo stvari s kojima smo se mi bavili ovde, već i drugih think tankova u regionu jesu da se govor mržnje i propaganda ne kreira samo kroz medije u Crnoj Gori, kroz naše zvaničnike, već i oni se prenose, a i dolaze iz jedne zemlje u regionu - biću konkretan - reći ću da radi se o Srbiji. Dodatno pojedinci koji su prepoznati kao anti-NATO aktivisti povezani s nekadašnjom opozicijom, sada stranom na vlasti, rade istu stvar.

Prošle godine, dakle tokom 2020. profilisale su se određene partije, odnosno grupe na društvenim mrežama, koje su u kontinuitetu plasirale uvredljiv govor i govor mržnje u javnom diskursu u Crnoj Gori, a za koje nije poznato tko stoji iza njih, ni tko ih financira.

Kada govorimo o trenutnoj situaciji i o nekim političkim dešavanjima i kolika je umešanost stranih zemalja u te procese u Crnoj Gori, pomenuću samo jedan detalj. Tokom prethodnih izbora u Nikšiću, koji su se održali 14. marta, to su bili lokalni

izbori, kontekst je bio regionalan. Ako ste pratili srpske medije, ispada da je Nikšić zapravo srpska opština, a ne opština u Crnoj Gori. Čak su i bili organizovani neki serijali na nekim televizijama sa nacionalnom frekvencijom, pod nazivom „Bitka za Nikšić“, gdje su njihovi aktivisti i ne samo oni, već i zvaničnici govorili uvredljivo i iznosili informacije sa ciljem istorijskog revizionizma i relativizacije.

Imajući u vidu da su i regionalni mediji koji objavljuju dezinformacije i govor mržnje, ali i crnogorski desno orijentisani mediji među najposjećenijima u Crnoj Gori, mislim da je jasno koliko taj neprofesionalan sadržaj ima uticaja na formiranje javnog mnjenja.

Kada je to sve počelo? Počelo je s protestima početkom 2020. godine usvajanjem Zakona o slobodi veroispovesti. Nije to bilo samo prema Crnoj Gori nego prema mnogim zemljama u regionu. Tako da verujem da ste svi koji slušate upoznati sa temom. Zatim se nastavilo sa smjenom tridesetogodišnje vlasti Demokratske partije socijalista, na izborima u avgustu i onda sa formiranjem heterogene i klimave vladajuće koalicije, sastavljene od građanskih partija jednim dijelom, ali mnogo više od srpskih nacionalističkih partija.

Taj trijumfalizam koji je ispoljavan na ulicama za vrijeme izbora redova srpskih nacionalista u povorkama i za vreme slavlja, su rezultirali takozvanih patriotskih skupovima za odbranu Crne Gore. Ta dešavanja su za posljedicu imala govor mržnje, poruke ne samo iz Crne Gore već i iz regiona, sa ciljem da se ujedini srpski svet.

Tu se pokrenuo koncept srpskog sveta, pandan konceptu „ruskog mira“ sa ciljem ujedinjavanja srpskog naroda u jednu državu. Kao odgovor na takve pretenzije koje su dolazile ne od medija već i od visokih zvaničnika Republike Srbije, koje ističu svoje teritorijalne pretenzije, nikle su organizacije sa crnogorskim prefiksom, poput patriotskih i komitskih saveza, koji su dan-danas aktivni i djeluju u političkom životu u Crnoj Gori.

Između te dvije vatre, ja bih rekao da se dobar dio ljudi odlučio da ne bude ni sa jedne ni sa druge strane, već neutralan. Takve koji su sa obje strane danas etiketiraju kao izdajnike, jer ne zauzimaju pozicije ni jednog ni drugog pola.

Prethodne godine smo imali govor mržnje samo u desno orijentisanim medijima. Danas nakon promjene vlasti u Crnoj Gori, ti isti mediji su postali dio mejnstrim pro-vladini mediji koji svakodnevno plasiraju uvredljiv i neprofesionalan sadržaj. Također, društvene mreže pogotovo Facebook i Telegram, o kojima ću kasnije govoriti, su prepoznati kao kanali za svakodnevno prepucavanje, relativizaciju zločina iz prošlosti, govora mržnje, plasiranje dezinformacija i propagande. Tako da, kako se ono kaže u narodu „u Crnoj Gori je jako veselo“. Bilo je tu mnogo primjera koordinisanih akcija i prijetnji na društvenim mrežama, zlostavljanja i slično, ali o tome mogu nešto kasnije. Uglavnom da sumiramo: promjenu vlasti u Crnoj Gori, pogotovo početak 2021. godine, označile su govor mržnje, relativizacija i dezinformacije. Time bih završio. Poslije naravno možemo ući u detalje i odgovoriti na pitanja. Toliko od mene za uvodni govor i hvala vam.

Holger Haibach

Hvala vam puno gospodine Jovanović što ste nam dali pregled onoga što se događalo ne samo u nedavnoj prošlosti, već i u godinama prije. Ako sagledamo ovaj vrlo komplicirani odnos, posebno između Crne Gore i Srbije, također znamo da između Hrvatske i Crne Gore postoji određena borba. Komplicirana je prošlost i nisam točno siguran kako će te stvari izgledati u budućnosti. Mislim da, kao što sam već rekao, pogotovo u tako vrlo maloj zemlji s 500,00 ljudi, nije tako lako shvatiti odakle sve ovo dolazi, ali Vi ste iznijeli nekoliko ideja.

Prije nego što se okrenemo Crnoj Gori, volio bih porazgovarati o Bosni i Hercegovini. Možda bi nas ti, Gordane, mogao upoznati s

nečim što se dogodilo u nedavnoj prošlosti. Riječ je o ... Sloveniji, o Borisu Pahoru i događaju od prije nekoliko mjeseci. Odjednom se razgovaralo o tome da Slovenija predlaže rascjep Bosne i Hercegovine i odjednom se pojavio ovaj non-paper koji je trebao objaviti premijer Slovenije, Janez Janša. Ja kao stranac smatram da mi to zapravo nema nikakvog smisla, jer koga i u Sloveniji to moglo zanimati, pogotovo jer Slovenija nema nikakav državni interes, osim preuzimanja predsjedanja Europskom unijom u srpnju ove godine. Možda nam možete barem dati pregled kako doživljavate situaciju prije nego što pitamo naše prijatelje iz Bosne i Hercegovine.

Gordan Akrap

Mi jesmo nekoliko puta razgovarali na tu temu i upravo o tome – o takozvanom slovenskom non-paper. Drago mi je da u uvodu već mogu reći nekoliko rečenica o tome, tako da se i kolege iz Bosne i Hercegovine mogu uključiti. Kasnije ćemo prokomentirati zajedno što smo čuli od kolege iz Crne Gore. Slažem se s tobom da se na prvi pogled čini da nema razloga da slovenska vlada nešto tako učini. Slovenija već ima taj proces na Brdu pri Kranju kojim se pokušava stabilizirati situacija i dovesti područje šest država Zapadnog Balkana na onu razinu demokracije, ljudskih prava i funkcionalnosti društva i države kako je to to uobičajno i potrebno za ulazak u članstvo Europske unije. Ovaj dokument, taj takozvani non-paper ili nepostojeći dokument, pripisuje se slovenskoj vladi.

No taj je non-paper pun logičnih i činjeničnih pogrešaka koje po mom mišljenju ukazuju na to da autor tog dokumenta nije slovenska vlada, nego da je vjerojatno na neki način podmetnut pod određenom parolom - a to je poznato u djelovanju obavještajnih sustava. To se naziva false flag, znači privući pozornost primjenom i uporabom krivog i netočno atribuiranja. A to znači da se vi pretvarate da ste nešto što ustvari niste. Tako da ne vjerujem da je ovaj dokument nastao u Sloveniji. Tu se polazi od nekoliko krivih pretpostavki. Jedna od tih pretpostavki

je da je stanje u Crnoj Gori sređeno i stabilizirano. No čuli smo od kolege iz Crne Gore da je u Crnoj Gori vrlo veselo. Drugim riječima u Crnoj gori je zakuhalo. Pogledajmo dalje: u dokumentu se govori da je hrvatsko nacionalno pitanje neriješeno. To nije istina. Hrvatsko nacionalno pitanje je riješeno. Hrvatska je riješila svoja sigurnosna pitanja. Hrvatska ima otvorenih pitanja, ali ih rješava konstruktivnim dijalogom i komunikacijom, a ne s isključivošću, ne s nasiljem ni političkim, ni javnim. To se vidi u gotovo svim političkim strankama i organizacijama i na razini društva i države.

S jedne strane imamo tvrdnju da 95% stanovništva Kosova želi pristupiti Albaniji također je netočno. Kosovo ima namjeru i želi ostati samostalna i suverena država. S druge strane imamo situaciju da Srbiju ne trebamo pitati hoće li se Kosovo priključiti Albaniji ili ne. Nepostojanje granica defakto između Kosova i Albanije nije nikakva nepoznanica u Albaniji, a ni u Europskoj uniji između više država. Prema tome mislim da postavke ovog dokumenta ukazuju da je dokument nastao izvan Slovenije i da ide u korist samo dvjema političkim garniturama – jednima u Bosni i Hercegovini i drugima u Srbiji, a to je vladajući dio, kako bi se odmakla tema Europske unije od znatno važnijih pitanja kojima se mi kao zajednica trebamo baviti u pokušaju provođenja stabilizacije na Zapadnom Balkanu. A to je jedan od razloga zašto mi već godinu i nešto pokušavamo na ovakav način doći do informacija i odgovora koji bi mogli lakše i jednostavnije ponuditi učinkovite odgovore koji mogu pomoći svima nama u stabiliziranju tih izazova.

Zato bih upravo u tom kontekstu ponudio pomoć kolegama u Bosni i Hercegovini, koje smo pozvali da nam se pridruže danas i kojima se ovom prilikom zahvaljujem na sudjelovanju, pomoć u daljnjem raščišćavanju i razjašnjavanju svih ovih izazova s kojima se suočavamo.

Holger Haibach

Hvala ti Gordane. Želim sada pozvati još jednog učesnika koji je s nama danas, jer on je sudjelovao i na prvom panelu s temom Europska unija i zemlje Zapadnog Balkana. To je bio dr. Damir Arnaut. Dr. Arnaut dobro nam došli na današnju konferenciju. Vi ste znanstvenik, ali ujedno ste i zastupnik u Predstavničkom domu Parlamenta Bosne i Hercegovine. Htjeli bismo čuti što Vi mislite o ovom dokumentu, o slovenskom non-paperu, kako Vi procjenjujete situaciju u Bosni i Hercegovini.

Damir Arnaut

Svima vam hvala, a gospodinu Akrapu se zahvaljujem na pozivu. Hvala svima koji učestvuju u organizaciji ovog događaja i žao mi je što se nemamo priliku susresti kao prošli put u Zagrebu. To je bilo u decembru 2019. godine i mislim da je to bila moja zadnja zvanična posjeta nekoj stranoj zemlji, ujedno moje posljednje putovanje izvan Bosne i Hercegovine. Nakon toga smo se svi navikli na virtualne pozive. U svakom slučaju mi je drago vidjeti da se ovo organizuje i da učestvujem u konferenciji.

Što se tiče ovog konkretnog pitanja oko slovenačkog non-papera, donekle sam oprezan davati bilo kakve ocjene po tom pitanju. Iako sam član Državnog parlamenta nemam nikakve informacije o tom pitanju, osim onoga što sam vidio u medijima i što ste i svi vi mogli vidjeti. To naglašavam upravo zbog činjenice jer to postaje problem u Bosni i Hercegovini o kojem ću tokom ostatka ove konferencije govoriti. U vođenju jedne politike, u vođenju svih politika van institucija - kako države tako i u mnogome i u entitetima to je problem. Onaj dan kad se pojavio non-paper, odnosno dan nakon što se pojavio non-paper u medijima, taj izvještaj sam ja igrom slučaja vidio. Istakao sam da je zaista neshvatljivo i neprihvatljivo da nijedna institucija u Bosni i Hercegovini još uvijek nije zvanično razmatrala to pitanje. Parlament republike Slovenije i njihova Komisija ili Odbor za vanjske poslove odmah su održali sjednicu u vezi tog pitanja, iako se njih to tiče manje nego Bosnu i Hercegovinu. Na toj sjednici Komisija za vanjske poslove saslušala je Ministra za

vanjske poslove koji je dao zvanične informacije o tom predmetu. Komisija za vanjske poslove parlamenta Bosne i Hercegovine – mi imamo dvije, pošto imamo dva doma - nije se sastala još od prošlog mjeseca. Kako imamo dva doma - Predstavnički dom u kojem sam ja, također se nije sastao od prošlog mjeseca, Dom naroda je imao sjednicu, ali nije razmatrao to pitanje. Vijeće ministara Bosne i Hercegovine, Vlada Bosne i Hercegovine, nije razmatralo ovo pitanje, niti na sjednici, niti unutar kolegija. Predsjedništvo Bosne i Hercegovine kao tijelo također nije imalo sjednicu na kojoj bi se ovo pitanje moglo razmotriti, a nije čak ni imalo sjednicu nakon što je pitanje postalo aktualno.

Ali smo imali strahovito veliki broj izjava manje-više svih relevantnih zvaničnika političkih stranaka o tom pitanju. Zaista mislim da je to neozbiljan pristup. Neozbiljan je pristup davati izjave u medijima, a da niti jedan državni organ po tom pitanju nije raspravio, to je zaista neprihvatljivo. Sve više i više to je način vođenja politike u Bosni i Hercegovini. I sada se vraćam na ono o čemu sam namjeravao primarno govoriti, a gospodin Akrap je dao uvod koji se u potpunosti slaže s ovim što ću ja reći. A to je da se ništa ne mijenja - ja govorim s pozicije Bosne i Hercegovine. Mislim da je to zbog političkih elita, koje su na vlasti u Bosni i Hercegovini. Mogu ih nazvati i nacionalne stranke, jer više se zaista radi o strankama koje koriste nacionalna pitanja kako bi ostali na vlasti. Upravo se oni koriste ovakvim načinom vođenja politike van institucija i koriste se retorikom podjela etničkih pitanja kako bi što duže ostali na vlasti.

Jedan dio problema ne mogu apsolutno razumjeti i ne želim reći da je to primarni problem, jer mislim da je to samo dio većih problema, a to je što institucije Evropske unije rade s takvim elitama i insistiraju da dođu do nekih rješenja kroz rad s tim političkim elitama. A najproblematičnije sa stanovišta Evropske unije je što institucije Evropske unije kontinuirano spuštaju sopstvene kriterije koje isprva postave tim političkim elitama i onda ih spuste i daju im neke stvari zauzvrat. Na to građani nastavljaju glasati upravo za te snage koje Bosnu i Hercegovinu

ne samo da drže u vremenu i prostoru već i čak vraćaju unazad u odnosu na region. Možemo usporediti Bosnu i Hercegovinu i Crnu Goru, iako je trenutno političko i sigurnosno stanje u Crnoj Gori politički poprilično osjetljivo, no Crna Gora je tokom ovih godina provela zaista opsežne reforme i postala članica NATO saveza. Crna Gora se k tome nalazi na korak do članstva u Evropskoj uniji, dok Bosna i Hercegovina nije dobila još ni status kandidata.

Dakle ove stranke koje su trenutno na vlasti u Bosni i Hercegovini i na nivou oba entiteta - konkretno tu govorim o SDA, HDZ i SNSD - koriste etničku retoriku i tu ubrajam i retoriku koja se odnosi i na non-paper. Priča o non-paperu umjesto da se vodi unutar institucija sa stanovišta sigurnosnog aspekta, u suštini se svela na etničku retoriku. Te stranke koriste tu etničku retoriku, a ne čine apsolutno ništa da zaštite prava svojih etničkih zajednica tamo gdje je zaštita pripadnika etničkih manjina zaista potrebna. Tamo gdje su pripadnici tih zajednica u manjini.

Na primjer Bošnjacima u Srebrenici nimalo ne pomaže kada gospodin Izetbegović aktualizira ovu priču i najavi da je rat moguć. HDZ konkretno nije apsolutno ništa uradio tokom svih ovih godina po pitanju prava Hrvata da koriste svoj jezik van područja gdje su Hrvati u većini. SNSD je na primjer pozivima da se u Sarajevo vrate imena ulica i nazovu opet imenima srednjevjekovnih srbijanskih vojvoda i hajduka samo usporio proces promjena koji je u Sarajevu neophodan. A to su samo neki primjeri. Ima niz takvih primjera. No ove tri stranke forsiraju takve teme jer se tako manje priča o bitnim temama i te teme su tako manje relevantne za potrebe izbornog procesa i izbornih kampanja.

Osobitost tih stranaka je njihova nesposobnost da nabave vakcine, na primjer. Nabavka vakcina u Bosni i Hercegovini je krivica sve te tri stranke. Ne možemo čak ni govoriti o priči da je federacija Bosne i Hercegovine prekompleksan entitet, da je Republika Srpska puno lakša za voditi jer je takoreći unutarnji entitet. Međutim Republika Srpska je federacija i sve federacije

su jednako pale na ovom ispitu nabavke vakcina. Manje se govori o potpunoj nesposobnosti ovih stranaka da zaustave odlazak mladih iz Bosne i Hercegovine, da privuku strane investicije ili recimo da dobiju kandidatski status. Bosna i Hercegovina, da vas podsjetim, čeka preko pet godina na dobivanje statusa kandidata. Prosjek u regiji bio je dvije godine. Hrvatska je čekala godinu i četiri mjeseca, Crna Gora tačno dvije godine i Srbija dvije godine i tri mjeseca - a Bosna i Hercegovina čeka preko pet godina. U februaru ove godine navršilo se pet godina i Bosna i Hercegovina još uvijek nije dobila status kandidata. Manje se priča o tome kad ove tri stranke koriste ovakvu retoriku podjela; tada se manje priča o njihovom odbijanju evropskih reformi. Evropska unija je pred Bosnu i Hercegovinu postavila tih 14 prioriteta za potrebe dobivanja statusa kandidata. Jedan od tih prioriteta je novi zakon o sukobu interesa. Prijedlog koji Evropska unija forsira je gotovo doslovno prepisan iz Republike Hrvatske.

Zbog čega Čović, Dodik i Izetbegović jednako odbijaju da se usvoji Zakon o sukobu interesa? Zbog čega se gospodin Čović protivi usvajanju Zakona o sukobu interesa koji je identičan zakonu koji je na snazi u Republici Hrvatskoj i koji je zaista od Komisije ili Povjerenstva o odlučivanju o sukobu interesa napravio skoro instituciju s najvećim nivoom povjerenja građana u toj zemlji. Tako nešto ove političke elite ne žele u Bosni i Hercegovini iz razloga što bi došlo do otkrivanja nečasnih radnji kojima se njihovi članove bave. Došlo bi do onemogućavanja kanalisanja novca u stranačke tokove iz javnih fondova i tome slično.

Ovim ću završiti svoje uvodno izlaganje, ali želim produbiti sva ova i eventualno druga pitanja. Dozvolite da sumiram. U Bosni i Hercegovini je na sceni – pogotovo na državnim nivoima gdje su te tri stranke na vlasti - potpuno odsustvo institucionalnog rješavanja pitanja, čak se i pregovori o gorućim pitanjima, o izmjenama vode gotovo isključivo na nivou, ne čak ni političkih stranaka, već na nivou predsjednika političkih stranaka. U Mostaru o Izbornom zakonu pregovaraju isključivo gospodin

Izetbegović i gospodin Čović uz eventualno tehničku podršku pravnika iz njihovih stranaka. Sve to iznose pred parlament na ratificiranje odluka koje je donio taj dvojac. Pored tog izmještanja priča o ozbiljnim pitanjima izvan institucija, na sceni je također i korištenje jedne političke retorike koja dovodi do razdvajanja građana, a istovremeno te stranke, kako sam već rekao, ne rade ništa da zaštite prava pripadnika svojih naroda tamo gdje su njihovi narodi u manjini. To vodi još više učvršćivanju etno-teritorijalne podjele Bosne i Hercegovine.

Primjer kako stvari treba raditi, je kanton Sarajevo koji je napravio više reformi kroz ovu koaliciju stranaka koje su se suprotstavile vodstvu SDA, HDZ-a i SNSD-a i koje su napravile puno više na provođenju reformi koje su potrebne za ulazak u Evropsku uniju. Naravno to apsolutno nije dovoljno uraditi samo na nivou jednog kantona ili - kao u drugom primjeru - u Tuzli. Taj proces iz Sarajeva Evropskoj uniji ne znači ništa, potrebne su reforme na teritoriji cijele države, ne samo u nekoliko kantona. I reforme ne treba provesti samo na nivou jednog entiteta, kao što sam već rekao, nego na nivou cijele države. No spomenute elite drže taj proces u mjestu upravo iz razloga jer otvaranje prema reformama i napredak koji je potreban za članstvo u Evropskoj uniji u suštini dovodi do gubljenja moći i eventualno odlaska u zatvor nekih ljudi. Hvala vam.

Holger Haibach

Hvala vam Dr. Arnaut na Vašim riječima, mislim da ste vrlo lijepo premostili temu. Jer ste naveli, a o tome danas i razgovaramo – o Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori. Mislim da nema puno drugih zemalja koje se na taj način pokušavaju izboriti za status i pronaći rješenje. Još nešto ste spomenuli, za što ja mislim da je jako važno, a to je trenutna Korona kriza. Borba protiv epidemije velika je stvar i činjenica je da ste vi vrlo uspješni u tome, to je bitno reći, je je to postalo još jedan važan faktor utjecaja u razgovorima svake zemlje članice unutar i izvan Europske unije. Kruže mnoge i raznolike priče, i to ste naglasili, čak i izvan

Europske unije, jer ne postoji konsenzus kako prepričati predmetna događanja.

Sada bih volio pozvati profesora Musu. On je zamjenik direktora Federalne novinske agencije Bosne i Hercegovine. Profesor Musa lijepo Vas molim, biste li nam mogli dati pregled nad trenutnom situacijom u Bosni i Hercegovini, a i okruženja u kojem se zemlja trenutno nalazi? Sa čime biste situaciju mogli usporediti i koje različitosti postoje? I kao što sam rekao, postoji li i koliki je utjecaj stranih dionika?

Ilija Musa

U kontekstu neprimjerenog govora, u kontekstu govora mržnje ja ću se osvrnuti samo na prilike u Bosni i Hercegovini trenutno, a nadam se da ćemo se kasnije u raspravi dotaknuti i drugih država u susjedstvu, pa i onih koje su članice Europske unije, a i onih koje to nisu, a napravile su na putu prema Evropskoj uniji sigurno više od Bosne i Hercegovine. Naime zemlje jugoistočne Europe - zavisi kako koja i u kojem razdoblju - sigurno su puno radile na uređivanju sustava praćenja i regulacije medijskih sadržaja, dok je Bosna i Hercegovina prije svega zbog ratnih prilika kasnila na tom putu. Do 2000. godine imali smo situacije u kojoj je regulacija tiskanih medija, ali i elektroničkih medija kasnila u odnosu na države u susjedstvu, da bi se početkom 2000. godine osnivanjem Regulatorne agencije za komunikacije barem u području elektroničkih medija počelo praviti sustavni okvir koji bi koliko-toliko ograničio neprimjeren govor i govor mržnje.

U jednom dijelu izlaganja dotaknut ću se prije svega izborne kampanje 2018. godine i središnjeg izbornog povjerenstva i Regulatorne agencija za komunikacije koji su radili monitoring radijskih i televizijskih postaja, dok je SIV primao pritužbe. Tu ćete vidjeti da ustvari govor mržnje – premda je bio čest - nije bio često prijavljivana institucijama koje se bave nadzorom tih pojava, a pri tome mislim na govor mržnje u samoj državi i u

institucijama koje se bave izbornim procesom. Sama razlika između neprimjerenog govora i govora mržnje je u tome što ovaj neprimjeren govor podrazumijeva sustav izražavanja koji narušavaju pravo osoba, bilo da se radi o uvredama, klevetama ili povredama privatnosti, a u stvari nije ograničen na to da se osoba proziva zbog pripadnosti određenoj skupini, što se događa u slučaju govora mržnje. U tom smislu je u Bosni i Hercegovini uspostavljena regulativa na ovaj način i definirana je Dejtonskim ugovorom i njegovim aneksom četiri kao ustavom Bosne i Hercegovine. Taj zakon u istinu prenosi određene značajke koje su omogućile razvoj pravnog sustava koji će omogućiti slobodu izražavanja tako što se u ustav Bosne i Hercegovine direktno inkorporiraju odredbe Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda. Temeljem te konvencije zajamčena je i sloboda izražavanja koja nosi i određene odgovornosti i dužnosti svih osoba koje djeluju u javnom prostoru, ali i medijskih kuća. U tom kontekstu valja uzeti u obzir i suženu strukturu Bosne i Hercegovine. Kada govorimo o javnom govoru, o medijskim istupima onda moramo znati da ustvari medijsko zakonodavstvo u Bosni i Hercegovini i u Republici Srpskoj počiva na razini entiteta, dok je u Federaciji medijsko zakonodavstvo trebalo biti formirano na razini Županija. I tu imamo prvi problem. To medijsko zakonodavstvo imamo u sedam od deset županija, dok recimo u Hercegovačko-neretvanskoj županiji, Hercegbosanskoj i Sarajevskoj županiji nema zakona o medijima, mada su upravo u tim županijama najbrojniji mediji. Sarajevska županija povlači zakon medija iz 2005. godine, zbog toga što je donesen jedan set zakona, a to su ustvari bila dva zakona - jedan vezan za prava pristupa informacijama, a drugi vezan za zaštitu od klevete. Ti zakoni uopće ne reguliraju rad medija.

Svijetla točka u tom procesu regulacije javnog govora odnosno neprimjerenog govora mržnje je Regulatorna agencija za komunikacije koja ustvari svojim aktima prije svega kodeksom o audio-vizualni medijskim uslugama i medijskim uslugama radija regulira kako audio-vizualne medijske usluge rade, a neće podržavati zastrašivanje, poticati na mržnju ili diskriminaciju

protiv osoba ili skupina temeljem spola, rase, etničke pripadnosti, nacionalnosti, vjere, uvjerenja i tako dalje. Na ovaj način se kroz ovaj kodeks o audio-vizualnim medijskim uslugama i medijskim uslugama radija u Bosni i Hercegovini direktno preuzimaju odredbe audio-vizualne direktive Evropske unije kojom je uređen prostor elektroničkih medija. Međutim tu vidimo prvi problem, a to je problem što u Bosni i Hercegovini online mediji i tiskani mediji gotovo uopće nisu regulirani u području medijskog zakonodavstva. Naime RAK regulira radio i televiziju, dok online mediji - dakle portali i društvene mreže - ostaju iza svakog sustava regulacije. Tek Vijeće za tiskane i online medije kao nevladina udruga svojim kodeksom, koji u biti ne nosi nikakve sankcije, pokušava privući medijske kuće i medijske djelatnike da prihvate profesionalne standarde ponašanja u javnom prostoru.

U Bosni i Hercegovini taj manjkavi pravni sustav u pogledu medijske regulative sigurno sugerira da je nužno bar donošenje nekog okvirnog zakona o medijima koji bi uz one odredbe koje imamo u kaznenim zakonima i Federacije i Republike Srpske uredio jedan dio dijaloga. Sama kultura dijaloga – kako smo čuli i gospodina Arnauta i od vas u studiju - u Bosni i Hercegovini je na snazi vrlo niskoj razini što vidimo i po ovim reakcijama na slovenski takozvani non-paper. Međutim mali smo i reakcije na Blinkenovo pismo o načinu uređenja Bosne i Hercegovine koji treba ostati na načelima Dejtonskog mirovnog sporazuma. Također smo imali reakcije na non-paper iz Ministarstva vanjskih poslova Republike Hrvatske kojem su se pridružile i pet drugih članica Evropske unije, na što svojim non-paperom zapravo reagira član predsjedništva Bosne i Hercegovine u osobno ime. To dakle nije službeni dokument i to je stav samo jednog člana predsjedništva koji opetovano poziva na rekonstituiranje, odnosno na razbijanje koncepta konstruktivnosti kao nadkrovljujućeg načela ustava Bosne i Hercegovine, pokušavajući time sugerirati kako bi građanski model uređenja Bosne i Hercegovine bio jedini funkcionalan ili njemu i njegovim političkim partnerima prihvatljiv. U tom

kontekstu upravo društvene mreže i online mediji postaju žarište širenja govora mržnje i neprimjerena govora.

Naime događa se i u ovom trenutku, premda nije izborno razdoblje, da se ponavljaju procesi koji su bili recimo 2018. godine tijekom izborne kampanje, kada se znalo na određenim portalima pojavljivati i više tisuća korisničkih objava u kojima je bio jasno vidljiv govor mržnje i neprimjeren govor. A to su bili osobni napadi i pozivanje na fizičke napade određenih osoba. U tom kontekstu Bosna i Hercegovina zasigurno treba poraditi na razvijanju medijske pismenosti i na uređenju razvijanja pravnog sustava. Posljednji istupi u kojima se govori o stajanju pred vojsku u slučaju rata, potiču brojne komentare, također izjave o mirnom razdruživanju potiču na takve reakcije, pa se nadam da ćemo se u diskusiji dotaknuti i tih tema.

A ja ću u ovom trenutku samo spomenuti da je recimo Središnje izorno povjerenstvo 2018. godine imalo 20 prijava. U tih 20 prijava za govor mržnje potvrđeno je da se radi o govoru mržnje u 11 slučajeva koji su prije svega vezani za Facebook profile i za objave na web stranicama političkih stranaka. Tako je recimo Dževad Adžem na svom Facebook profilu 9. rujna 2018. godine uputio optužbe Daliborki Mijatović, kandidatkinji za Skupštinu u Goraždu i njenom suprugu i tu je izrečena sankcija od 1.000 maraka političkoj stranci i 3.000 maraka samom iznositelju govora mržnje. Kasnije smo imali na web stranici SDS-a objavu teksta u kojem Vukota Govedarica naziva Željku Cvijanović ustaškom unukom.

Tu je sankcija za stranku bila 5.000 maraka, a za Govedaricu 3.000 maraka. Recimo na portalu BN televizije objavljen je članak pod nazivom „Dodik prijetio Pravdi za Davida“, gdje se prenosi dio govora Milorada Dodika s tribine u Bileći i okarakteriziran je kao govor mržnje. U tom slučaju je SSD kažnjen sa 7.000, a Dodik sa 5.000 maraka. Također Vukanović, kandidat za poslanika u Narodnoj skupštini Republike Srpske, opet izriče teški govor mržnje prema Željki Cvijanović i naziva je ustaškom unukom. Kazna je na toj razini bila 5.000 za stranku i 3.000 za kandidata

koji je iznio takav stav. U tom kontekstu je zanimljivo da je na predizbornom skupu SDA u Trešnjevici jedan od kandidata iznosio seksističke komentare o kandidatkinji druge stranke. Tu je opet kazna iznosila 10.000 maraka - 5.000 za stranku i 5.000 za kandidata.

Dakle takav okvir koji Središnje izborno povjerenstvo kažnjava vrlo blagim sankcijama, kao i Regulatorna agencija koja kažnjava one koji izriču govor mržnje, a kaznene sankcije se uopće se ne provode, pokazuje kako je visok stupanj tolerancije na takve pojave i da to ustvari određenim skupinama i odgovara. Jedan od razloga zašto se taj okvir medijskog zakonodavstva u Bosni i Hercegovini ne regulira na primjer način.

Holger Haibach

Hvala Vam Profesore Musa. Mislim da ste to dobro formulirali - da mora postojati regulativa po pitanju govora mržnje. S njemačkog stajališta mogu reći da je to doista teška tema jer je vrlo fina linija između cenzuriranja s jedne strane i sprečavanje govora mržnje druge strane i pronalaženja odgovorne osobe. Bila je to duga borba prije nego što smo došli do dobrog zakona i usuglasili ga.

Mislim da postoji i drugi problem – to ću samo spomenuti prije nego dam riječ gospodinu Jovanoviću, jer bismo htjeli čuti i njegovo viđenje regulative protiv govora mržnje. Dopustite da spomenem da je država s jedne strane jedna vrsta senzora, država je ta koja treba urediti Zakon o govoru mržnje. S druge strane država je i sudionik. Netko možda i nije toliko uspješan u tome koliko bi htio biti. Postoji tu još jedna situacija u Hrvatskoj koju bih htio s Vama podijeliti.

Znate li tko je najpoznatiji, odnosno najuspješniji na društvenim mrežama? To su nogometaši. Oni se pojavljuju među prvih pet influence na Facebooku oni imaju najveći broj followera. Dakle nogometaši su najpopularniji i njihova popularnost raste konstantno. Kako sada pronaći način, kako izbalansirati situaciju i

kako spriječiti da se govor mržnje uopće pojavi, a da u isto vrijeme budemo jedna vrsta senzora koji može spriječiti takve situacije? Gordane izvoli.

Gordan Akrap

Dobro si to rekao i nadopunio ove što su kolege iznijele. Država je dio tog sustava i u kontekstu definiranja pravila i postupaka, a jednako tako i pojedinih aktivnosti koje na žalost mogu izazvati određene reakcije. Naime način na koji se to recimo iskomuniciralo u Njemačkom parlamentu i kako se o tome razgovara u Hrvatskom saboru u procesu donošenja zakona, gdje se pokušavalo definirati djelovanje na društvenim mrežama i online medijima, to je proces kako to države trebaju raditi. Kroz široku javnu raspravu valja uspostaviti jasne i nedvosmislene definicije što je to govor mržnje, što je to govor koji potiče nasilje i kakve sve mogu biti reperkusije po one koji to rade i po one koji to potiču. S druge strane moraju postojati jasna pravila, moraju biti jasno definirana i organizirana i ustrojena neovisna tijela od vladajućih politika, ali kao država, pri tome mislim na državna tijela, koja mogu pratiti izvršavanje tih aktivnosti. Valja razlikovati državu od administracije. Država kao sustav upravljanja i zakona na kojima se temelji moderno društvo od vladajuće administracije čiji pripadnici se također ponekad koriste pojedinim izrazima kojima se potiče govor mržnje.

U Bosni i Hercegovini na primjer, kako je kolega Musa rekao, imate ih više – tu je bivši federalni ministar Bosne i Hercegovine. On je jedan od na žalost istaknutih primjera kako se govor mržnje i govor nasilja koji se temelji na etničkoj i na vjerskoj različitosti pretače na društvenim mrežama gdje se potiče dalje etnička mržnja, sukobljavanje, čak i rat. Ova izjava od Izetbegovića koji je rekao nakon objave slovenskog non-paper da ni rat nije isključen, podsjeća strahovito na Miloševića i njegov govor u Gazimestanu kada je rekao da ni oružane bitke nisu isključene.

To je rječnik kojeg se ljudi koji djeluju u javnosti moraju suzdržavati i moraju paziti na to što govore. Moraju biti svjesni svih ozbiljnih, a ujedno i negativnih posljedica koje to može prouzrokovati. Kada pogledamo na primjer izjave s kojima smo bili suočeni i koje smo mogli pratiti tijekom procesa političkih promjena i izbora u Crnoj Gori, to je bio takav primjer, o tome će nam kolega Jovanović više reći. Sjetimo se samo pitanja izbora u Nikšiću. Iz načina kako se govorilo, stekao se dojam da se radi o općini negdje u Srbiji. Negiranje temeljnih ljudskih prava i načela u svakom slučaju vodi k problemima s kojima se društvo mora suočiti. Način na koji mi to pokušavamo zajedno odraditi je dobar pristup, jer demistificiranje te problematike, javno prokazivanje i ukazivanje na činjenicu da to nije dobro, jedan je od načina kako javnost na temelju boljeg informiranja može izgraditi svoj stav i ne podleći jeftinoj politici podilaženja emocijama. Jer takvim pristupom rješavanju problema je pristup kakav bi trebao biti - a to je pristup hladne glave, bez emocija, racionalno i u korist društva i države. Kao što si već najavio Holger, zamolio bih kolegu Jovanovića ako nam se može pridružiti i nastaviti s ovom temom koju smo upravo otvorili.

Milan Jovanović

Ja smatram da bilo koje zakonsko rješenje koje bi regulisalo eventualno slobodu govora ne bi bilo u potpunosti efikasno i bilo bi šta više u našim društvenim okolnostima kontraproduktivno. Sve dok mi to nosimo u sebi, hranjeni podjelama u društvu uvijek ćemo naći način da to istaknemo – ili na društvenim mrežama ili na nekom drugom javnom mjestu. Tako da prije svega mislim da je to pitanje pomirenja sa prošlošću, da kažemo okej, to je tako bilo i krenemo naprijed kao što su to druge države radile, ili ćemo uvijek tapkati na mjestu i biti uvijek Zapadni Balkanu koji je danas sinonim za ne tako lijepe stvari.

Što se tiče same situacije u Crnoj Gori, zakonom koji je izašao 2020. godine definisana je internet publikacija odnosno što je to portal ili kako upisuje u evidenciju odnosno u registar. Sad ono

što je bilo bitno u tom zakonu u odnosu na prethodni, jeste što su sada mediji odnosno portali dužni da objavljuju svoje prihode i dužni su da objave svoj impresum, tako da bude javan. Ipak, zakon ima nedostataka, jer njime nisu predviđene sankcije. Dakle tko snosi sankcije ako portal nema svoj impresum? Danas najpoznatiji, obzirom na svoju posjećenost, desno orijentisan portal, koji je ujedno i pro-vladin nema svoj impresum. Nitko o tome ne priča, nitko ne snosi kazne, niti postoji bilo koji vid sankcija po tom pitanju. Također, koliko se sjećam, portali su dužni da propišu pravila za objavljivanje komentara čitalaca. Dok je osnivač odnosno novinar koji je tu zaposlen dužan da ukloni sporni komentar bez odlaganja, koji očigledno predstavlja nezakoniti sadržaj, i to najkasnije do 60 minuta od njegovoj objavljivanja.

Dakle imali smo situaciju, pogotovo s nedavnim političkim dešavanjima i previranjem, poput izbora i onih lokalnih u Nikšiću i na republičkom nivou u avgustu, da komentari ne samo da nisu brisani, nego su i organizovanim koordinisanim akcijama oni šireni u velikom broju na određenim portalima. I vi tačno znate s obzirom na političku pripadnost portala, kakve komentare možete očekivati. I to je nepisano pravilo koje se ne može promijeniti. Po tom pitanju ja bih rekao da zakonska regulativa neće mnogo učiniti, zakon će se uvijek zaobići, naći će se način i da se to zaobiđe. Sve dok mi mržnju nosimo u sebi, isprani propagandom i podjelama u društvu, mislim da neće biti puno koristi od zakonske regulative.

Što reći – novi saziv parlament u Crnoj Gori je odbio da stavi na dnevni red Zakon o zabrani fašističkih, neofašističkih i vojnih nacionalističkih organizacija i upotrebe njihovih simbola. Tako da to oslikava veći dio nove većine u parlamentu, jer to što je trenutno na snazi jeste jedna ideološki nespojiva koalicije. Imate pro EU i NATO partije, a sa druge strane ultra srpske partije, što ne daje prostora za opstanak vlade. To je barem moje mišljenje. Jer jedina stvar koja njih trenutno okupira nije zajednički spoljnopolitički kurs, deklarativno možda da, kao što su potpisali, ali faktički to nije slučaj. Jedino što njih trenutno drži na okupu je

netrpeljivost i mržnja, mogu slobodno reći prema prethodnoj vlasti. Koliko će to biti i da li će to biti jak kohezioni faktor, faktor homogenizacije takve jedne strukture koji će im omogućiti da ispune pun mandat od četiri godine ostaje da se vidi.

Tokom 2020. godine izašao je jedan propagandni film iz kuhinje jedne zemlje iz susjedstva pod nazivom „Crna Gora podeljena zemlja“. Tada je film bio predmet podsmijeha. Međutim danas ne postoji bolji način da se opiše stanje u zemlji. Crna Gora faktički jeste vrlo podeljena zemlja, podijeljena od 2006. godine po pitanju referenduma koji je jedva prošao, podijeljena po pitanju članstva u NATO-u, podijeljena po pitanju da li ćemo da gradimo odnose sa istokom ili sa zapadom, sa Rusima ili sa SAD. Dakle sve to oličeno u sadašnjem momentu, kroz dva pola političkog spektra i dva narativa. Toliko smo pričali o tim narativima, pa hajde da se malo dotaknemo i toga.

Dakle narativ koji je nastao prethodne godine tokom litija i protesta protiv Zakona o slobodi veroispovesti, je narativ o navodnoj ugroženosti Srba u Crnoj Gori. Koji je tada možda i pio vodu, ali danas postoji posve drugačija situacija. Za razliku od prethodne godine, danas se 10 od 12 ministara izjašnjavaju kao Srbi, a i dalje nam stižu poruke iz Srbije da su Srbi ugroženi u Crnoj Gori. Također našeg premijera je odabrala Srpska pravoslavna crkva, što više nije ni tajna, tako da ne znam da li živimo u istoj Crnoj Gori, ja i zvaničnici koji tvrde suprotno. S druge strane ono što je mnogo realnije jeste narativ o ugroženosti Crne Gore kao jedne građanske države, države svih. Napomenuću da u Crnoj Gori u novoj vladi nema predstavnika manjinskih naroda i to po prvi puta. To je politička sramota. A sve što se radi, barem prethodnih nekoliko meseci dovodi u pitanje sve stvari na kojima se radilo u Crnoj Gori još od nezavisnosti 2006. godine.

Prije nekoliko dana, dobili smo prvo imenovanje pripadnika jednog manjiskog naroda na funkciju načelnika policije i to u Pljevljima – sjever zemlje. Imenovan je čovjek po imenu Haris - e tu je nastao problem. Snimci koji su se pojavili po njegovom

imenovanju pokazuju brojne građane koji su se okupili ispred Centra bezbednosti da protestuju, zbog njegovog prethodno navodno lošeg ponašanja prema Srbima. A onda su se tu mogli čuti uzvici i poput „Ustala je srpska zemlja“, „Neće ovo biti Turska“ i slično, što govori o jednom manjku emancipacije crnogorskog društva. A još poraznije jeste da se do ovoga trenutka nova vlast nije ogradila od takvih insinuacija i parola. To je nesumnjivo prijetnja koja treba da zabrine naše društvo na svim nivoima, pogotovo novo vladajuću većinu, da moraju raditi na ublažavanju, a ne na podupiranju takve atmosfere. I posebno me brine reakcija građana na praktično prvo imenovanje jednog pripadnika manjinskog naroda na vodeću funkciju, koja možda nije toliko bitna ili značajna, pa se postavlja pitanje do kakvih bi situacija došli da se radi o zvučnijoj poziciji.

Toliko od mene sada za ovo uključenje. Naravno tu sam da odgovorim na pitanja ako nešto iskrсне u međuvremenu. Hvala vam.

Holger Haibach

Hvala vam lijepa gospodine Jovanoviću što ste tako lijepo zaokružili temu. Želim sada postaviti pitanje našim sudionicima iz Bosne i Hercegovine, a to su profesor Musa i doktor Arnaut. Ako se pojave ova pitanja koja o kojima upravo govorimo, a Gordan je već dao uvod u tu temu, kako reagiramo? Razgovarali smo o tome da smo u Njemačkoj uredili pojavu govora mržnje na društvenim mrežama - dopustite da pojasnim da je smisao njemačkog zakona definitivno da spriječi pojavu govora mržnje na Facebooku i na drugim društvenim mrežama. Naš zakon upravo to uređuje. Vlasnici platforma, portala i društvenih mrežama imaju određeno vrijeme na raspolaganju u kojem trebaju obrisati komentare sa sadržajem govora mržnje. Oprostite, no još uvijek nisam siguran treba li postojati institucija koja treba to nadgledati i regulirati. Institucije postoje kako bi uređivale razvoj u našim zemljama tako i u zemljama WB6 – u

tom smislu bilo koji razvoj u tom smjeru je dobrodošao. Volio bih čuti vaše mišljenje u vezi te teme.

Profesor Musa, možete li nam Vi nešto više reći o tome? Što mislite bi se moglo učiniti ili bi se trebalo učiniti?

Ilija Musa

Kada govorimo o regulaciji govora mržnje, bez obzira na kazneno pravni okvir i u kontekstu medijskog zakonodavstva, upravo smo čuli kako je to u Crnoj Gori. U Zakonu o elektronskim medijima definirano je koje su to elektroničke publikacije, odnosno portali, koji trebaju objaviti impressum da se zna da su upisani u registar medijski kuća i da su kao takvi registrirani. Bi li to pomoglo Bosni i Hercegovini da se zna koja je razlika između B portala i samog online medija? Posebno je to bitno u kontekstu one presude Delfi protiv Estonije gdje je izrečeno da su ustvari portali odgovorni za objave korisnika, da su odgovorni za komentare koji se pojavljuju u njihovim tekstovima. Da, u Crnoj Gori nema jasno definiranih kaznenih sankcija za ne brisanje komentara. Bosna i Hercegovina uopće nije definirala što su to elektroničke publikacije, a što su to online portali. Prvi korak bi bio definirati portale, drugi korak bi bio djelomično po Zakonu o elektronskim medijima odnosno kroz Regulatorne agencije za komunikaciju, koje bi preuzele obvezu da na online portalima uredi tu odgovornost za komentare koja ne bi išla u pravcu cenzure. S jedne strane takvo bi postupanje omogućilo da javnost bude pošteđena od takve vrste govora. A druge strane, kada govorimo o društvenim mrežama, ipak smatram da bi se oni teži oblici govora mržnje mogli sankcionisati putem postojećeg kaznenog zakonodavstva, dok za ove blaže oblike bi to mogle biti određene vrste prijava kompanijama poput Facebooka koje bi morale ukloniti ili blokirati takve profile na određeno razdoblje.

Gordan Akrap

Kolega Arnaut, izvolite.

Damir Arnaut

Već i gospodin Musa je rekao da je se o ovom pitanju nedovoljno razgovara i da je nepotpuno uređeno u Bosni i Hercegovini na različitim nivoima. Međutim u Bosni i Hercegovini također postoje zakonski i institucionalni mehanizmi, tako da se takvi vidovi izliva mržnje ili čak i prijetnje krivično sankcioniraju.

Imali smo recimo situacije gdje su određene osobe upravo postavljali prijetnje sadržaje uperene protiv zvaničnika i diplomata u Bosni i Hercegovini. U jednom slučaju to je bio ambasador Evropske unije i još neki drugi ambasadori. Obavještajni policijski organi su vrlo brzo locirali i uhapsili te osobe i koliko sam upoznat pokrenut je krivični postupak protiv njih. Imate kroz primjenu postojećeg krivičnog zakonodavstva u Bosni i Hercegovini mogućnost sankcionisanja takvih vidova prijetnje. Ne znam da li je netko krivično gonjen kroz postojeće zakonodavstvo, jer treba to izgovoriti usmeno i to je već jedna opća zabrana.

Prema tome može se to i na taj način riješiti. A vidjeli smo to u slučaju kada su se sankcionisali ljudi koji su takve izjave uputili prema zvaničnicima, međutim se taj mehanizam nedovoljno koristi. U Bosni i Hercegovini imamo nešto, a to je krivično sankcionisanje koje dovodi do nacionalne netrpeljivosti. Postojeći zakonski okvir nije dovoljan, ali postoje mehanizmi koje se nažalost ne koriste. Tako da ja sada ne znam koliko bi efekta proizvelo kada bismo mi poboljšali naš zakonski okvir i kada bi organi gonjena to koristili, kada već koriste postojeće mehanizme.

To me sada vraća na ono što je i bio centralni dio moje diskusije, a to je sve manje i manje korištenje institucija u Bosni i Hercegovini, stanja institucionalnih mehanizama za bilo kakvo vođenje države. To se ogleda i u ovim situacijama. Policija i organi gonjenja nažalost reaguju isključivo u ovakvim

situacijama, isključivo kada nešto izazove medijsku pažnju, poput prijetnja ambasadoru ili u kakvoj sličnoj situaciji. Ne bih rekao da one same vode istrage s ciljem suzbijanja takvih pojava.

Holger Haibach

Dr. Arnaut je upravo nešto jako bitno rekao kada je govorio o zakonodavstvu. Kada imate institucije koje trebaju raditi i poduzeti nešto kada se takva situacija dogodi, stvar zapne na informaciji.

Mogu sada zamoliti Gordana da nam da zaključak na ovu diskusiju. No vjerujem da to jedino funkcionira u demokraciji gdje imamo institucije koje su dovoljno neovisne i spremne provoditi demokraciju kako valja i temeljem postojećih zakona. Mislim da možete imati koliko god hoćete zakona, koliko god hoćete institucija, ali ako nemate volju da ih implementirate, ako to ne radite sustavno i ako ne koristite ta načela onda definitivno tu nastaju problemi. I to vidimo i u ovom slučaju, u slučaju govora mržnje. Naravno da se od državnih institucija očekuje da reagiraju. Možda nam može Gordan dati detaljan pregled situacije.

Gordan Akrap

Ova kriza uzrokovana virusom SARS-CoV-2 pokazuje ono o čemu govorimo danas i o čemu smo govorili više puta. Pitanje upravljanja ovom krizom, način na koji se ista vodi prelazi sve one dosadašnje potrebe i načine na koji su se dosadašnje krize rješavale. Svi oni koji upravljaju krizom ovoga puta traže od stanovništva da se apsolutno uključe jer bez sudjelovanja stanovništva na punoj razini teško je boriti se protiv ove bolesti i teško je učinkovito upravljati krizom.

Jedan od ključnih uvjeta koji se mora zadovoljiti da bi stanovništvo prihvatilo prijedloge struke, znanosti i znanja koje nam stoje na raspolaganju, i koje su istinite, je postojanje visoke

razine povjerenja stanovništva odnosno društva u institucije države. Upravo je to tema o kojoj govorimo i ovom segmentu govora mržnje i govora podjela jer to je jedan od glavnih načina na koji se hibridne prijetnje ostvaruju. To je način na koji se unose nove podjele i proširuju postojeće, upravo zato da se to društvo dezintegrira. Zato je jedan od ključnih uvjeta razvoj različitih razina pismenosti cijelog društva i stvaranje institucije povjerenja stanovništva u državu i države u društvu.

S jedne strane dobro si rekao da nije dovoljno samo imati institucije, treba uvesti pravila i primijeniti ih, znati i moći ga primijeniti na način da stanovništvo koje je pogođeno ili izloženo tom djelovanju zna da smo pred zakonom svi jednaki. S druge strane ljudi koji djeluju u javnom životu - neki više neki manje - moraju biti svjesni posljedica svega onoga što se pogotovo u današnjem uvjetima informacijsko komunikacijskih mogućnosti kao vijest brzo prenosi, gdje se puno prije sazna što se događa u bilo kom drugom dijelu svijeta, nego ikada do sada. Dakle svi koji djeluju u javnom životu moraju snositi odgovornost za sve što kažu ili napišu. Postoje ljudi koji prate sustavno i analiziraju takve aktivnosti i oni kažu da govor koji izgleda nešto radikalniji u političkom jeziku, u redovnoj proceduri, takav će govor na društvenim mrežama izazvati snažne podjele, čak će u nekim slučajevima dovesti do nasilne reakcije pojedinaca koji prelaze granice dopuštenog i onog što naše društvu treba tolerirati. I to je upravo pravac u kojem mislim da trebamo ići. Trebamo razvijati jasno definirana pravila, razvijati sustave koji će biti neovisni i u koje će ljudi imati povjerenja i za koje će moći reći - da to je nešto prihvatljivo.

Svijet online nije više onakav kakav je nekada zamišljen. Društvene mreže prešle su svoju misao zbog koje su bile osnovane, a to je da služe za povezivanje ljudi koji se određeno vrijeme nisu vidjeli. Društvene mreže postale su izuzetno bitan čimbenik političkih procesa. Na žalost društvene mreže mogu ugroziti brojne demokratske sustave i demokratske procese, što

smo ma žalost vidjeli bezbroj puta do sada. Kao što sam rekao u uvodu to se vidjelo na primjeru predsjedničkih izbora 2016. godine, kao i sada tijekom posljednjih izbora u Crnoj Gori, tijekom referenduma u Francuskoj i na izborima u Njemačkoj i Francuskoj kako se mogućnosti društvenih mreža zloupotrebljavaju u političkim procesima. Nažalost društvene mreže rukovode se kapitalom. No što je berlinska deklaracija pri kraju predsjedanja Njemačke prošle godine napravila, to je jedan od primjera kako se po mom mišljenju treba kročiti tim putem definiranja i prepoznavanja problema s kojim se mi suočavamo. Govor mržnje ne može i ne smije biti opravdan ničim i nikakvim argumentima. To je nešto na čemu trebamo svi zajedno poraditi.

Holger Haibach

Hvala ti Gordane što si dao vrijedan doprinos ovoj temi. Kako Englezi kažu cijelo je selo potrebno da se odgoji dijete – u tom smislu nalazim da si dobro istakao kako država mora reagirati odgovorno, institucije moraju reagirati i primjenjivati zakone koji postoje. No u isto vrijeme, a osobito u situaciji kada imate toliko znanja koje je sada dostupno, što nikada prije nije bio slučaj, doista možemo biti vrlo obrazovani i educirani, počev od škole, od vrtića, sveučilišta kako bi ljudi razumjeli što su lažne vijesti, a što su stvarne ili istinite vijesti, kako bi znali uočiti razliku. Mislim da je to jako važno. Osobito je to važno u multietničkim društvima. Kako imamo u Crnoj Gori i Bosni i Hercegovini vrlo komplicirane sustave i povezanosti unutar Europske unije, u takvim je slučajevima to još važnije.

Dopustite da se zahvalim svima, svim sudionicima - hvala vam što ste danas bili s nama. Želim se također zahvaliti Gordanu i našim partnerima iz Instituta. Ja osobno i svi mi kao Zaklada Konrad Adenauer zaista smo zadovoljni što se ova konferencija

danas održala i što smo se družili. Nadam se da ćemo se ubrzo uspjeti vidjeti. Obećali smo da ćemo nastaviti s našim WB 6 konferencijama i s ovim temama. Gordane, hvala ti lijepa.

Video snimka konferencije dostupna je na adresi:

<https://www.facebook.com/kas.zagreb/videos/294093072284558/>